

אוצר

בין אדם לחבירו

צילומי מקורות

נקימה ונטירה

מכון תורת האדם לאדם
צפת

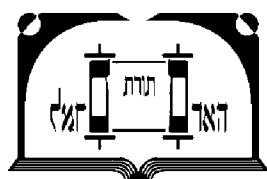
מכון תורת האדם לאדם, צפת, תשס"ח

בס"ד

אוסף צילומים בהלכות בין אדם לחבירו

ניתן לערוך חיפוש בתוך הקובץ CTRL F

ניתן לפתוח חלון סימניות לראות רשימת הספרים CTRL B

מכון למקור הלכות שנין אדם לחבירו והפנמן

מכון תורת האדם לאדם, צפת

שלשה ספרים נפתחים

ספר אליהו זוטא

כולל חידושים וביאורים קצרים על פסוקי התורה
עם כמה דרושים נפלאים

ספר ליקוטי אליהו

והוא לקט חידושים וביאורים על הנ"ך ואגדות התלמוד
ומעט חידושים על הרמב"ם

ליקוטי בתר ליקוטי

מאסף בתוכו חידושים מפוזרים בנושאים שונים

כל אלה מעשה ידי

הרב המובהק סבא דמשפטים סובר הרזים שושלת היוחסין דמי לבר אלהין

כמוהר"ר אליהו הצרפתי זצוק"ל

אב"ד ור"מ פאם במרוקו

יוצא לאור לראשונה מכת"ק המחבר

בהוצאת אהבת שלום • ירושלם תשנ"ז

כלמה יוטי היה

דברי פתיחה

בשבח והודיה לבורא עולם, נעלה ונבוא בשערי ספרנו זה, על שעם יציאתו לאור זכינו להשלים את מכלול הדרושים שעל סדר פרשיות התורה, שחיבר הגאון הגדול כמוהר"ר אליהו הצרפתי זלה"ה, מתוך הכתבי יד של המחבר ז"ל שנודעו לנו עד היום.

במלאכה כבירה זו ראינו בפועל איך זכות המחבר ז"ל מסייעתנו לבוא עד תכלית המלאכה. וגופא דעובדא כך הוה, שזה כמה שנים שהחלונו בהדפסת ספרו הגדול של המחבר "קול אליהו", שהכתב יד היה ברשותי. ולאחר עמל ויגיעה בעריכתו וסידורו והגהתו משך שנים רבות זכינו להשלימו ועלה על מזבח הדפוס בשנת התשנ"ו כלול בהודו ובהדרו, ועשה רושם כביר בעולם. ומאז ראינו איך שזכותו של המחבר ז"ל היה פועל נמרצות לסייענו לגמור את המלאכה בשלימות, כי עודנו באמצע עריכת הספר הראשון הנ"ל, והנה נודע לנו שקיים עוד כת"י מדרושי רבינו ז"ל הנקרא "אדרת אליהו", והוא בגנזי הספרים של ידידנו הדגול רב פעלים ומקבציאל לתורה ולתעודה ה"ה הר"ר צבי אליעזר שטערן שליט"א. ומסרו לידינו להדפיסו וגם תרם את מכלול הוצאות ההדפסה, לפאר תורתו של רבינו ולהזריח אורו הגדול בעולם.

והנה לאחר עריכת וסידור ספר "אדרת אליהו", שברובו הוא מסודר על סדר פרשיות התורה, נותרו לפנינו מכת"י זה חידושים בנושאים שונים בהלכה ואגדה, כאשר נפרט לפנינו, וראינו שאין בהם כדי להספיק לספר שלם בפני עצמו, אולם שוב פעל רבינו בתפלותיו במרומים, כי גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן, וזכותו עשתה שבו בפרק הגיעו לידינו עוד שני ספרי דרושים שחיבר והם "אליהו זוטא" על פרשיות התורה ובא בו בדרך קצר וקולע, וספר "נער בוכה" דרושים להספדים.

ספר "אליהו זוטא" נאכל ברובו על ידי העש האכזר, וכמעט קט חשבנו שבלתי אפשרי להדפיסו כלל מרוב החסרונות הקיימים בו – אך בטחנו בזכות המחבר, ומסרנו הספר להעתקה דווקנית, וחזרנו ובדקנוהו שוב הלוך וחזור פעמים רבים, על ידי צוות הרבנים שעל ידי המכון עד שעלה בידינו לתקנו ולהשלימו כראוי. גם חיפשנו חיפוש בגנזי אוצרות הספרים בארצות תבל, למצוא השלמות לכתבי המחבר, ובי"ה שעלתה בידינו ומצאנו (כת"י סינסינטי 36) דפים ממהדורא קמא של ספר זה, ומתוכם הסתייענו להגיה פעם נוספת את הקטעים המקבילים למהדורא בתרא, ועיי"כ נוספו לנו איזה השלמות הנצרכות בס"ד*.

דבר פלא נוסף היה עם גילוי עשרת הדפים החסרים בספר "אליהו זוטא", וגופא דעובדא הכי הוה. בתקופת העריכה של ספרינו, ועדיין דפי כתב היד מונחים על שלחן העורך יצ"ו להגיה ולסדר מתוכם את החיבור, הנה הגיע ובא לפנינו ר' מורי מרדכי עמאר יצ"ו מעי"ת פאריז, להתעסק בהוצאת ספרו של סבו הדגול רבי שמואל עמאר זצוק"ל, והנה הוא רואה את דפי כתב היד של מחברינו, וניזכר שגם ברשותו עומדים דפים אחדים בכת"י דומה לזה. ואכן לאחר ימים אחדים בחזרתו לביתו, פשפש ומצא דפים אלו והנה הם הדפים שנחסרו מהספר ממש, מקבילים למהדורא בתרא שברשותינו עם שומרי הדפים במדוייק. בטובו מיהר להודיענו על מציאתו זו, ולא נח עד ששלחם אלינו לאחדם עם גוף כתב היד שבידינו, טוב עין הוא יבורך. וזכות המחבר זצוק"ל תגן בעדו ובעד כל בני ביתו, להתברך בכט"ס כל הימים אכ"ר.

* תודתינו נתונה להנהלת הספריה הנ"ל על מתן אישור הפירסום. בנוסף תודתינו שמורה לידיד המכון הרב משה עמאר יצ"ו על שהמציא לנו העתק מכת"י המחבר לספר אליהו זוטא, שנעשה ע"י אחד המעתיקים במרוקו בשנים האחרונות, ונעזרנו בו מעט בקביעת הדברים. טוב עין הוא יבורך.

ואכן עתה כאשר צירפנו את הקטעים שמספר "אדרת אליהו", עם הספר "אליהו זוטא" שנתגלה זה עתה, כבר הנה נמצא בידינו ספר מושלם וראוי להקרב על מזבח הדפוס, ולעלות על שלחן מלכים. והרי איך שמצוה גררה מצוה, ודברי תורתו של רבינו פרים ורבים עד עצם היום הזה. זהו סדר התגלות כתביו של המחבר. וב"ה שבתוך שנתיים ימים, זכה ונתפרסמה תורתו ברבים, על ידי הוצאת שלשה כרכים גדולים מספרי דרשותיו, "קול אליהו", "אדרת אליהו", וספרנו הנוכחי "אליהו זוטא" ו"ליקוטי אליהו".

הספר הנוכחי שלשה חלקים נכללו בו: החלק הראשון הלא הוא ספר "אליהו זוטא", כולל חידושים וביאורים קצרים גם ארוכים על פסוקי התורה, כסדרן, ונכללו בו מעט דרושים על נושאים שונים כמו בריאת העולם, צדקה וגמ"ח וכדו'. חיבור זה נשתמר בכת"י המחבר, וכולל קל"ט דף. מהדורא זו שממנה יוצא לאור ספרינו היא המהדורא בתרא שערך המחבר, ושסמך ידו עליה. הספר כתוב ברובו בעת"ק של המחבר, ומיעוטו בכת"י סופרו**. על אף שכתובות אלו הן מהדורה בתרא, עכ"ז חזר רבינו המחבר ז"ל על המקרא פעם שנית, הוסיף תיקון ושינה בגליונות ובין השיטין, מחק הכתוב בפנים והשאיר את המתקון בגליון וכדו', עד שנוספו על ידו מאות שינויים ותיקונים בספר. המחבר ז"ל אף הקדים הקדמה לחיבור, אך לדאבון נאבד הדף הראשון ובו פתח דברי הקדמתו, והוא דף א' של כתב היד, חע"ד.

החלק השני של ספרינו הוא ספר "ליקוטי אליהו", כולל חידושי נביאים וכתובים, חידושים על אגדות התלמוד, ומעט על הרמב"ם. חיבור זה הוא בבחינת יש מאין, כי הוא נלקט על ידינו מתוך כתב יד ספרו השני של המחבר "אדרת אליהו" הנ"ל, שרובו הוא על סדר פרשיות התורה, וביניהם היו מפוזרים החידושים שלפנינו בענינים שונים, ואנו ליקטנום וסידרנום על סדר נאות ונכון. ולכך קראנו את שמו "ליקוטי אליהו", כי נלקט הוא מהמפוזר בכתביו. מה גם כי באחד הדפים שבספר "אדרת אליהו" כת"י מצאנו להמחבר שכותב בראשו "ליקוטי אליהו", א"כ מקור השם הוא מן הטהור.

החלק השלישי של ספרינו, והוא האחרון, הוא "ליקוטי בתר ליקוטי", וכולל כמה פירושים על הפסוקים, הזוהר הק' ע"ד האמת, ועל סיום התלמוד. ובסופו ב' דפים מספרו של המחבר "כד הקמח" הכולל ביאורים על הגדה של פסח — כל אלו נלקטו מתוך כת"י המחבר מהדורא קמא הנ"ל. גם הוספנו לספר מפתחות מפורטים, כדרכינו בשאר הכרכים, למען ירוץ הקורא בנושאי הספר, ויהיה לפניו כספר הפתוח.

זכה ידידנו הדגול הר"ר **צבי אליעזר שטערן** שליט"א לממן הוצאת הספר הנוכחי, והיה הוא הרוח החיה באופנים לזריזו ולעודדו לנו הוצאת הספר, להשלים גילוי תורתו בחלק הדרושים שעל התורה, לעילוי נשמת הוריו הר"ר חיים מאיר שטערן ז"ל, ומרת בינה שטערן ז"ל. ונסיים בתפלה שרבינו המחבר זצ"ל יעמוד ויעתיר בעדינו, ובעד כל המתעסקים בתורתו, שחפץ ה' בידינו יצלח להגדיל תורה ולהאדירה. ובפרט למי שנתן לכסף מוצא, ה"ה ידידנו הדגול הנ"ל, שיצליח בכל מפעליו ועסקיו ובכל משלח ידו, ויראה רוב נחת דקדושה מכל יוצאי חלציו, מתוך ישוב הדעת עושר וכבוד, בריאות איתנה ונהורא מעליא, אכ"ר.

החותם לכבוד התורה ולומדיה בקדושה

הצעיר **יעקב משה הלל** יצ"ו

* וקראו המחבר מקדם בשם "איל המלואים", אך החליף שמו, כאשר תראה בהקדמת המחבר בראש החיבור.
** סופרו היה רבי יוסף אשוריקי, מחכמי פאס, שהי' סופר בית הדין, "ורוב ישיבתו היתה עם הרה"ג מו"ה אליהו הצרפתי זצ"ל, והוא היה כותב לו כל מה שהיה צריך, ואני ראיתי פס"ד שסידר הוא ברשות מה"ר אליהו הנוכח, וכמה ה"י ידו מיושר להפליא, ומה"ר אליהו הנוכח כתב לו במכתב תואר סובר הריזים, מכאן שה"י לו יד בקבלה" (מלכי רבן בערכו).

תולדות המחבר¹

רבי אליהו הצרפתי, מחבר ספרינו, מהרבנים המיוחסים בישראל היה. הוא התייחס כדור ט"ו לרבינו תם, נכדו של רש"י הקדוש². מסורת היתה ביד בני משפחתו, כי מוצאם הוא ממדינת צרפת, וזהו מקור שם: צרפתי. במרוצת הדורות התיישבו בני המשפחה במדינת ספרד הסמוכה, כי זאת מצאנו שהחכם הראשון שהוזכר ביחס הכתובות, ממגורשי קאשטיליא היה, ומשם פנה וקבע מושבו בפאס, העיר הגדולה לאלקים במרוקו.

רבינו נולד בשנת התע"ה (1715), לאביו החסיד הקדוש רבי יוסף הצרפתי³. כבר בילדותו ניכר עליו שלגדולות נוצר, ושימשך את השושלת הנפלאה והחשובה של משפחתו.

השתלבו בו ברבינו גם חסידות עצומה, וגם חכמה מופלאה ביותר. את החסידות הפרישות והטהרה ינק מאביו הדגול, שהיה מחסידי הדור, ואת חכמתו העמוקה בתורה, ינק ממוריו ורבותיו הגאונים, הלא הם: רבי יהודה ן' עטר⁴, רבי שמואל אלבאז⁵, ורבי חיים ן' עטר

ע"ה ומחצה, בשנת תע"ה (בס' עת ספוד גרס תס"ח, ואימת שחי ע"ה ומחצה, ולפי"ז יש להקדים שנת הלידה).

4 נולד בשנת התט"ו (1655). הוא הוכר ונחשב לגדול החכמים בדורו, וכל רבני הדור נכנעו לפניו. את פסקיו והוראותיו קיבלו עוד בחייו כהלכה למשה מסיני, וכמעט ולא היה מי שיעז לחלוק עליו. על אף זמנו המלא שהיה מנוצל כולו לטובת הרבנות בעירו, ולשאר צרכי הציבור הרחבים, הקדיש את מלא מרצו וכוחו ושאר זמנו בהרבצת תורה לעדרים, וזכה עקב כך לגדל דור שלם של תלמידי חכמים מובהקים. בשנת התס"ד (1704) נתמנה לאב"ד, דבר שלא מנע ממנו להמשיך בהרבצת תלמידים. תקנותיו בנושאים רבים, נתקבלו בלא עוררין, והם שרירים וקיימים עד סוף כל הדורות. ר' יהודה חיבר ספרים רבים, רובם בכת"י, ומיעוטם בדפוס. הוא אף השיב תשובות רבות בנושאים רבים, ורק חלק מהם נדפסו עד היום. ר' יהודה נפטר ב"ט סיון התצ"ג (1733). כפי הנראה מסדר השנים, קיבל רבינו מתורתו שנים בודדות, באחרית ימיו של ר' יהודה, בהיות רבינו כבן חמיסר או שיתסר והנמשך מעט.

5 נולד בשנת התנ"ח (1698). הוא הצטיין בהרבצת תורה בתלמידים בשיבה שהקים, ועמד בראשה. מתוך ישיבתו זו יצאו גאונים רבים, מהם נציין את רבינו אליהו הצרפתי, רבי אברהם מאנסאנו, רבי שם טוב בן אמוזג, רבי יוסף בן סאמון, רבי שם טוב גבאי, ועוד רבים. בהיותו כבן ל"ז שנים, נתמנה ר' שמואל לדיין העיר. ומכיון שבו בפרק שהה רבי חיים בן עטר ז"ל (בעל "אור החיים") בעיר, מסר רבי שמואל לידיו את הנהגת הישיבה.

רבי שמואל חיבר ספרים אחדים, ומהם שיטות

1 תולדות המחבר הללו, הינם תמצית וקצור מתולדותיו כפי שרשמנום בספרו של רבינו אדרת אליהו שזכינו להוציא לאור לראשונה מכת"י המחבר בשנה זו. **ביבליוגרפיה:** נר המערב, טולידאנו, ירושלים תרע"א. מלכי רבנו, ר"י ן' נאים, ירושלים תרצ"א. פאס וחכמה, ר"ד עובדיה, ירושלים תשל"ט. דברי הימים של פאס, מ' בניהו, אוניברסיטת תל-אביב, תשנ"ה. קהלת צפרו מרוקו, ר"ד עובדיה, ירושלים תשל"ה. ילקוט יוסף, ר"ח ילז, ירושלים תרצ"ד. רבי חיים אבן עטר, ד"ר בנימין קלאר, ירושלים תשי"א.

2 כ"כ החיד"א בשה"ג (ערך רבי וידאל הצרפתי): "ויש לו יחס עד רבינו תם בן בתו של רש"י, ושמעתי שהרב רבי אליהו נר"ו הנזכר הוא דור חמשה עשר לרבינו תם הנזכר הידוע ז"ע". דבר יחוסה של משפחה זו לרבינו תם, כבר נזכר בהקדמת ספר תומת ישרים (ויניציאה שפ"ב), שם כתב כי: "החכם הנעלה מוהר"ר אברהם צרפתי ז"ל מבני בניו של הרב בעל ברכת אברהם מגזע רש"י ז"ל". וביחס פאס כתב: "המקובל אצלנו שבני משפחת צרפתי שבאו מגירוש לפאס ושעלו לצפת, שורש אחד להם".

3 נולד בתמוז שנת הת"ב (1642). התפרסם בחסידותו ופרישותו, ונודע עליו שמרוב פרישותו לא היה יוצא לשוק כלל. היה מתמיד עצום בתורה יומם ולילה, כעדות בני דורו עליו. בנו, רבי אליהו הצרפתי תיארו (בשער ספרו נער בוכה כת"י): "צדיק וחסיד, שלם בתורה, שלם במעשה, שלם בדעותיו, חסידא קדישא, מר קשישא, הדר הוא לכל חסידיו, החכם השלם החסיד העניו כמוהר"ר חמד אלהים יוסף הצרפתי זצוק"ל". מחיבוריו נודע ספר קיצור דיני טרפות, לפי מנהג עיר פאס, כת"י. רבי יוסף נפטר בן

המפורסם⁶. ואכן על ידי גדולי עולם אלה יצק מים, ומהם שאב רוב תורתו. ואין פלא שדרכו דרך ישרה בעיון עמוק וסברה זכה, כי מימיו מן המקדש הן בדרך הלמוד והן בעבודת הקודש, והוסיף מדיליה ועלה ונתעלה בהתמדתו העצומה וחסידותו הגדולה בעבודת ה', וקנה לו שם כשם הגדולים בארץ.

בשנת הת"ק (1740), אנו מוצאים את רבינו כותב בשקו"ט של הלכה מעיר טיטוואן, בעיר זו שהה לפחות עד לשנת התק"א⁷. כפי הנראה הוא עזב את פאס עוד קודם לכן, בשנת התצ"ח, יחד עם רבו רבי חיים בן עטר, ושאר גדולי הדור שהיו בפאס, שהוכרחו לגלות מעירם, מחמת הרעב הנורא ששרר בשנה זו, רעב שנודע בשם "הרעב של שנת ח"ץ", על דרך: "דרך קשתו וציבני כמטרה לח"ץ".

רעב כבד זה, ניכרו אותותיו כבר משנת תצ"ה, אך מרום תקפו הגיע בשנת התצ"ח שאז הושבתו קהלות רבות במרוקו, ורבים גלו מעירם לחפש להם מקור חיים.

אחד מכותבי קורות התקופה ההיא תיאר את תקופתו:

"מתוקף הרעב שהגיע קב של חטים הנקרא 'מוד', לשבעה עשר אוקיות ממטבע המסיר"א, והיו שכינינו הרעים עם פריצי עמנו מחריבים בתים וחצירות ומוכרים לוחות ארז וקורות, והיו הולכים הלך ומוסיף לנתוש ולנתוץ להאביד ולהרוס, ומוכרים האבנים גם כן, ומתו

חיים בישיבת החכם רבי שמואל אלבאז, ידיד נפשו, ויחד הרביצו תורה לדור הצעיר. דבר זה נדע מכתובת רבי אליהו מאנסאנו, אחיו של רבי אברהם מאנסאנו, שניהם תלמידי ישיבת רבי שמואל אלבאז, שכתב בספר דברי הימים של פאס: "וברביעי בשבת כ"ח לשבט (התצ"ז), אנחנו יושבים לשתות מי התורה בחברתינו עם מורינו ורבינו נר"ו (הוא רבי שמואל אלבאז), ועם כמוהו"ר חיים בן עטר נר"ו...". מכאן נעמוד על זמן המצאותו הוודאית של רבי חיים בישיבה: שנת התצ"ז. בפרק זמן זה, זמן היות רבי חיים בעיר, קיבל רבינו, רבי אליהו הצרפתי, תורה מפיו, יחד עם שאר חבריו בישיבה ההיא. החיד"א בשם הגדולים ערך רבי וידאל הצרפתי, כבר ציין זאת על רבינו: "והרב אליהו הנזכר, תלמיד מהרב המופלא חסידא קדישא כמהר"ר בן עטר ז"ל".

בשנת התצ"ח, עקב הרעב הכבד ששרר בעיר, הוכרח רבי חיים להמלט מן העיר, ולקח שנית את מקל נדודיו, וישם פעמיו לעלות לארץ ישראל. בדרכו חנה בליוורנו, שם הדפיס את שארית ספריו המפורסמים, "פרי תואר" ו"אור החיים", ובשנת התק"א (או: תק"ב) כבר היה בירושלים מחוז חפצו, בה קבע ישיבתו אשר נהרו אליה טובי הלומדים בירושלים בעת ההיא, עמהם נמנו גם החיד"א ז"ל ומהר"י אלגאזי ז"ל, ועוד רבים וטובים. לא ימים רבים זכתה ירושלים להנות ממאור תורתו, כי נלביע בט"ו תמוז שנת התק"ג (1743), זמן קצר לאחר שישב בה.

7 ראה בספריו (עמ' רב ואילך) שם מפלפל עם הגאון רבי מנחם עטיאה, רב ומו"ץ בטיטוואן, ובספרו אדרת אליהו (עמ' רכג) משיב ע"י רבי יצחק הלוי מרביני טיטוואן. על שני עניינים אלו נמצא תאריך: שנת ת"ק.

על הרבה מסכתות. על שיטתו למסכת עבודה זרה שקראה: עז והדר, כתב החיד"א ז"ל בספרו שם הגדולים (ערך עז והדר), וזה לשונו: "שיטה נפלאה בפלפול עמוק... מהרב הגדול מ"ה שמואל בן אלבאז מרביני עיר פאס, בזמן הרב הגדול מ"ה יעקב ׳ן צור. ושמעתי מתלמידיו ותלמידי תלמידיו את כל תקף גדולת הרב מר שמואל הנזכר, בעומק העיון ישר ובהוראה, ותלמודו שגור ומסודר בפיו".

ידידו רבי חיים בן עטר ז"ל כתב עליו, בהקדמת ספרו פרי תואר: "רב ועצום יחיד בדורו, גדול הרבנים חכם החכמים, הדין העצום הכולל כל מידות טובות, הוא אחי הו"ד הרב המופלג כמוהו"ר שמואל בן אלבאז, ה' ירום כסא תורתו, אשר לבש מ"ח דברים שהתורה נקנית בהם, ולא הרימותי ידי לחתום על דברי, אלא אחר הסכמת הרב הנזכר, והוא אשר אני מזכיר לפעמים בשם 'אחי הרשב"א'".

לצד גדולתו בתורה, היה גם חסיד גדול, ורבות מסופר מחסידותו ומעשיו, ותקצר היריעה מהכיל גדולתו וצדקותו. רבי שמואל ז"ל נפטר בן נ"ב שנה, כשמואל הרמתי, בשנת התק"ט (1749). ומלבד תורתו שכתב בפס"ד ותשובות, חיבורים ושיטות, ואף תקנות שתיקן, השאיר אחריו דור מבורך של תלמידי חכמים מופלגים, שהאירו שמי היהדות בפרק ההוא.

6 נולד בסאלי בשנת התנ"ו (1696), לאביו רבי משה בן עטר ז"ל. למותר לכתוב בכאן את תולדותיו של הגאון הזה, כי הלא הם כתובים בספרי תולדה רבים שנכתבו אודותיו, וידועים הם לכל. ונכתוב כאן רק את הנקשר אל זמן למדו את רבינו. רבי חיים ז"ל נולד ונתגדל בעיר סאלי. לימים מפני סיבות שונות הוכרח לעזוב את עירו, וישם פעמיו אל העיר פאס, בה ישב שנים אחדות. בזמן היותו בפאס, ישב רבי

בעוונתו רוב אנשי המדינה, והנשארים הרה נסו, והרבה גלו פה תיטוואן יע"א, ולא נשארו בעיר (פאס) רק כמו ארבעים בעלי בתים...⁸.

גם בית הכנסת של רבינו, נחרב בשנה ההיא, וכפי שהזכיר רבינו בספר פיוטיו, וז"ל:
"פיוטים שהיו נוהגים לאומרם בבית הכנסת הייג (ה' יציב גבולה) שלנו, שנחרבה בשנת ח"ץ מאלף הששי, שהיה רעב חזק בעולם, לא תקום צרה פעמים"⁹.

כפי שצינו בין הנמלטים מהעיר היו גם ראשיה ומנהיגיה, נמלט גם רבינו. הם שמו פניהם לתיטוואן, מקום מושב הקונסולים הזרים, בה שררו תנאים טובים יותר משאר המדינה.
לפי המצויין אצל כותבי הדורות, אוותה נפשו של רבינו, בצעירותו, לעלות לארץ ישראל, ולשם כך קיבל מחכמי ורבני מרוקו, כתב המלצה מפואר. דבר שלא יצא אל הפועל. את כתב המלצה זה פירסם ר"י נאים¹⁰ וזה לשונו:

"וארשום כאן מה שמצאתי כתוב בעלה אחד ישן מרבני פאס וזה נוסחו: הרפו ודעו את הנמצא כתוב בכתב יד וחותרם הטהור מוהר"ר יעב"ץ זלה"ה, וחתומים עמו רבני תיטוואן, שכתבו אגרת למוהר"ר אליהו הצרפתי זלה"ה כשרצה לעלות לארץ ישראל והוא נמי וזה לשונו: הרי כל בשר מספר בשבח יוחסין וקדושת אבותיו דהאי צומ"ר (צורבא מדרבנן) כי אין הפה יכולה לסיים שבחייהו ולא תמלא אוזן משמוע מעלת ותהלת אבותיו הקדושים כי רבה היא מאד, האמנם להוציאו חלק אי אפשר אפס קצהו יראה הרואה ותשמע האוזן שמץ מנהו. הראשון, אדם המעלה ממטה למעלה כי מעלין בקדש, הוא החכם השלם החסיד יושב אהל התורה מנעוריו עד יום מותו, זקן ושבע ימים לא פסיק גירסא מפומיה, לומד בצינעא בעליית בית מדרשו לא ראה פני השוק מימיו, כמוהר"ר יוסף ז"ל אביו דהאי צומ"ר. וכמה"ר יוסף הנוכר הוא בן להחכם השלם הדיין המצויין תורה וגדולה במקום אחד, נודע בשערים שמו, מרגיז ממלכות קשתותיו דרוכות, מור וקציעה דבר אחד לדור דיעה, דעה יורה מי כמוהו מורה, כפי צורך השעה בשופרא וסנדלא ומקל ורצועה לכל עושי רשעה, קנאי בן קנאי זה סיני, כל ימיו משרת ועמל עם הציבור כמשה עבד ה', ראש גולה ואב בית דין כמוהר"ר יצחק זלה"ה. בן לאותו צדיק, החכם השלם דיין ומצויין סבא דמשפטים נר ישראל, החסיד העניו, הרב המובהק כמה"ר וידאל זלה"ה בן כבוד השם הטוב החכם השלם דיין ומצוין כמהר"ר יצחק זלה"ה בן לאותו צדיק החכם השלם ודיין ומצויין עמוד הימיני פטיש החזק נר ישראל הרב המובהק גוזר ים החכמה לגזרים אבי התעודה כמהר"ר וידאל הצרפתי זלה"ה, אשר היה יחיד בדורו בהודו והדרו והיה ראוי שתשרה עליו שכינה ויתגלה אליו אליהו, עכ"ל (של האגרת). וחתומים בסוף האגרת גדולים צדיקים עמודי עולם: מו"ה מנחם עטייא, ומו"ה יעב"ץ, ומו"ה שלם הסבעוני, ומו"ה שלמה אבודרהם זצ"ל. ובסוף העלה הנוכר חתומים חמשה רבני פאס ז"ל."

עכ"ל של ר"י נאים שם.

נראה כי מאויו זה של רבינו לעלות ארצה היה בפרק השנה הזאת, או מעט לאחר מכן. כי זאת נדע שרבי חיים בן עטר, מורו ורבו של רבינו, שם נפשו בכפו ועל אף הסכנות עזב את העיר תיטוואן ללכת לארץ ישראל. דבר זה היה בסוף שנת התצ"ח, או תחילת שנת התצ"ט, כי מעט אח"כ אנו מוצאים את רבי חיים באלג'יר מקבל הסכמה לספריו מאת רבניה: רבי יצחק שוראקי ורבי יהודה עייאש. אל רבי חיים נלוו ממרוקו כמה תלמידים, מהם נודעו רבי דוד חסאן ורבי שם טוב גבאי. שניהם היו עם רבי חיים בדרכו הארוכה, והגיעו עמו לארץ ישראל, שם למדו בישיבה שהקים "כנסת ישראל"¹¹.

10 מלכי רבנן (דף לא, ב).

11 ראה על כך בס' רבי חיים בן עטר, ד"ר ב' קלאר.

8 נר המערב, טולידאנו (עמ' 132).

9 הובא במלכי רבנן (דף יח, ג).

כפי הנראה אף רבינו, שנקשרה נפשו עם נפש מורו, קשתה עליו הפרידה ממנו, ואף הוא חפץ לעלות יחד עם רבו, או מעט אח"כ – בהרגישו חסרונו, לארץ ישראל. לשם כך נטל הסכמה מרבני טיטוואן, שבעירם שהה מיום בורחו מפאס, ועמם נמצא את היעב"ץ בין החותמים, כי גם הוא שהה שם בזמן ההוא.

בשנת התק"ב (1742) אנו חוזרים ומוצאים את רבינו בפאס, עיר הולדתו, לשם חזר בראשית שנה זו או בסוף שנת התק"א.

עם חזרתו לעירו, התמיד בתלמודו ביתר שאת ויתר עז, וחידושים רבים מאשר נתחדשו לו בשנים אלו, העלה על הכתב, והם פזורים בכתביו המרובים.

בית דין של חמש

בתקופה זו היה הגאון רבי יעקב אבן צור¹² (יעב"ץ) רב ואב בית דין בעיר פאס, שנתמנה במינוי זה עם פטירת רבי יהודה בן עטר בשנת התצ"ג (1733), והוא נחשב כסמכות העליונה ביותר בזמן זה, וכנושא דגל המערב.

בשנים האחרונות קודם פטירתו, בשנת התק"י (1750), הסמיך היעב"ץ חמשה רבנים, מהיותר גדולים בעירו, עמם ישב בבית הדין, ואתם ערך והשיב לשאלות השעה והזמן. מושב זה נקרא "בית דין של חמש", וניכרה פעולתם שנים רבות, ע"י מאות פסקי דין שערכו וכתבו. בית דין זה מנה את הגאונים: רבי שאול אבן דנאן¹³, רבי אליהו הצרפתי, רבי רפאל עובד אבן צור¹⁴, רבי משה בן זמרא¹⁵, ורבי מתתיה סירירי¹⁶.

ע"י פעולתו זו של היעב"ץ, זכתה העיר בסמכות חשובה ביותר, שהמשיכה את פועלו אף לאחר פטירתו בשנת התק"ג (1753).

מרבץ תורה

מלבד תפקידו ברבנות ודיינות, הרביץ רבינו תורה לתלמידים. את תלמידיו קידם בלימוד עד לקבלת סמיכה לרבנות ולדיינות ממנו. גם לאחר שנפרדו ממנו והלכו כל אחד למקומו ועירו לשמש או ברבנות או בדיינות, עדיין יד רבם היתה עליהם לכוונם ולהתוות להם את דרך הטוב והישר, וגם להצילם מיד כל מתנכל ובעל דבא שהצר דרכם, כאב לבן ממש.

לחילופין, כמים הפנים אל הפנים, תלמידיו החזירו לו אהבה גדולה, והניחוהו כעטרה לראשם, ולא הזיזו ידיהם או רגליהם מבלעדיו. הם אף שמרו והגנו בחריפות רבה על כבודו, שיהא מורם מעל כל בני העיר.

12 התקכ"ט. רבינו הספידו על המטה קודם הקבורה (אדרת אליהו עמ' קסה).

15 מו"ץ בפאס, חיבר ספרים רבים ועודם בכת"י. נפטר בשנת התקל"ח. רבינו נשא עליו הספד (קול אליהו עמ' ריג).

16 בן בתו של היעב"ץ. עודו בקטנותו נתייתם מאביו, ונתגדל בבית זקינו. נפטר ביום אחד בשבת, ונקבר ביום שני ז' אדר ראשון שנת התקמ"ו. רבינו הספידו בבית החיים (קול אליהו עמ' רכד).

12 נולד בשנת התל"ג. במשך כל חייו, פעל פעולות רבות ועצומות לתועלת בני עמו וקהלתו, חיבר חיבורים רבים בכל המקצועות, ושמו נזכר לשם ולתפארה בכל הארץ. נפטר בשנת התק"ג.

13 נולד לאביו רבי יעקב, בסביבות שנת הת"ס. נפטר בסביבות שנת התק"ל (נר המערב עמ' 184).

14 בנו של היעב"ץ, נולד בשנת התס"ו. נסמך ע"י אביו לדיינות, חיבר פסקי דין רבים שרובם נשארו בכת"י, וחלקם נדפסו בספרי חכמי דורו. נפטר בשנת

מתלמידיו נודעו: רבי שאול ישועה אביטבול¹⁷, רבי שלמה אביטבול¹⁸, רבי רפאל אהרן מונסוניגו¹⁹, רבי מרדכי הלוי²⁰, רבי משה אלמושנינו²¹, רבי שלם הנקרא מאמאן²², רבי בנימין לכרייף²³.

ברבות הימים הוכר רבינו בתור מנהיג מורס מעם, אשר הנהיג ביד רמה את כל נושאי הקהל בעירו ובעיירות הסמוכים, עד שלא היה דבר גדול או קטון שלא הובא לפניו לאישורו הקובע, אם בענייני תורה ודין, אם במילי דעלמא ודברים הצריכים להוראת שעה ודורות. כך אנו מוצאים את רבינו חתום על מאות תשובות ופסקי דין, ועל עשרות אגרות ומכתבים, שהורצו לכל ערי המערב. בנוסף לתשובותיו, תיקן רבינו תקנות רבות לטובת הקהל, תקנות אשר נתקבלו ללא ערעור בקרב כל בני עדתו, ונשמרו לאורך כל הימים.

דורש טוב לעמו

רבינו היה דרשן נפלא. הוא הצטיין במקצוע הדרוש, שחכמה נפלאה היא. דרושיו מקיפים את כל פרד"ס התורה, מלאים עיון ובקיאות רחבה, הוא לא נצרך לזמן מרובה בהכנת דרוש,

ושמו נודע בשערים המצויינים, מופלא שבסנהדרין מופת הדור והדרו, נר המערב סבא דמשפטים, בהלכות שחיטה וטריפות הוא ראש המדברים... - תורתו ופסקיו נדפסו בספרו אבני שיי"ש ב"ח (ירושלים תר"ץ - תרצ"ד), ודרושי וחיזושי בספרו אבני קדש (ירושלים תרצ"ד).

18 רב ומו"ץ בצפרו, נודע בתור צדיק וחסיד גדול, בעל חסד וצדקות, הוא הוסמך ע"י רבינו "יורה יורה דין ידן" לשמש בקודש בקהלת צפרו תחת מרות רבי שאול ישועה אביטבול הנ"ל. הוא נפטר בשנת התקע"ח. והניח אחריו בית עקד ספרים מלא וגדוש, שהאיר את עיני חכמי צפרו.

19 בן רבי ידידיה משה מונסוניגו. נולד בסביבות שנת התק"כ, קיבל תורה מפני רבי שאול סירירו, ונסמך לרבנות ודיינות ע"י רבינו. ישב ברבנות עם הרבנים: רבי חיים דוד סירירו, רבי שמואל בן זמרא, רבי יעקב סירירו ורבי יהונתן סירירו. היה פוסק דרשן ומשורר, והשאיר אחריו כמה וכמה חיבורים, ומהם נדפסו. נפטר בשנת הת"ר, כבן פ' שנה היה במותו.

20 בן רבי אברהם ן' חסדאי. רבינו הספידו באב שנת תקכ"ז, וכינהו "תלמידי החכם" (נער בוכה, כתי"י).

21 תלמידו משודך בתו של רבינו, נפטר בחייו ונספד על ידו. (נער בוכה, כתי"י).

22 נפטר ברביעי בשבת כ"ד לחשוון התק"כ, ונספד ע"י רבינו, שכינהו "תלמידי הנבון" (נער בוכה, כתי"י).

23 מח"ס גבול בנימין ששהה בפאס, ומכנה לרבינו בספרו משי"ח (= מורי שיחה) אליהו רבא, וראה בהקדמות לספר הנ"ל. האיר את עיני בזה ידידי ר' מורי עמאר יצ"ו מפאריז.

17 בן רבי יצחק. נולד בשנת התצ"ט. כבר בהיותו כבן י"ח שנה נסמך ע"י רבותיו לדיינות. רבו המובהק היה רבינו, שאותו כינה בכל כתביו: משי"ח (=מורי שיחה), אליו פנה בשאלות ובענייני הצבור שבאו לפניו, פנייתו אליו היתה תמיד במלא יראת הכבוד. משנת תק"כ שימש רבי שאול כרב ומו"ץ בעיר צפרו, משרה שהחזיק בה מ"ט שנה. כשהיה רבינו הולך לצפרו בימות הקיץ לשאוף אויר, היה יושב ולומד אצל תלמידו זה. מרוב חיבתו אל מורו ורבו, קינא לכבודו מאוד, ופעם כשחכמי המערב חלקו על רבו, השיב להם בלשון תקיפה: "פרצו גדר המוסר לנוכח הרמ"ש ראשינו כתם פז פאר הדור והדרו נזר החכמים ועטרת השלימים תנא דבי אליהו רבא הושב על כסא ההוראה מימי עדנתו ואף כי בזקנותו... ולא כסיפא ליה מילתא למיהדר להוציא הדין לאמיתו, ובמקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא ענוותנותו, כאשר כבר יצא מוניטין שלו וטבעו בעולם, ולקבל מקטני קטני תלמידיו, ומודה על האמת, וכותב בפה מלא הדרי בי, וזהו הודו והדרו... והנה מעלת כבודו נקי וכסאו נקי, ושרי ליהו מרייהו על אשר לא עשו חומות ללשונותם..." (אבני שיש ח"א סימן מ"ג). את קהלתו הנהיג ביד רמה ותקיפה, והדריכה על דרך התורה והאמונה. האריך ימים שבעים שנה, ונלבי"ע בשנת התקס"ט. מקצת שבחו הונצח על מצבתו: "המאור הגדול אור בהיר וזהיר המאיר לארץ אבא למלכא מלכי צדק מלך שלם, ושפט בצדק דלים, והוכח במישור לענוי ארץ, אבא שאול ומשיב כהלכה, עין טובה ורוח נמוכה... הוא מל את ישראל אלף ות"ק ילדים אשר בארץ, עשות ספרים הרבה אין קץ, לחמו נתן מימיו נאמנים... והוא שפט את ישראל מ"ט שנים,

ואך קודם שישא דברו היה מעיין באיזו הלכה או מאמר אגדה, ובה היה מוצא חידוש נפלא או הבנה עמוקה, והנה הדרוש קיים ועומד. זאת מפאת שהיה רבינו מהיר העיון ביותר.

דרושו של רבינו מגוונים הם, ברובם הם דרשות שדרש לפני הציבור בכל שבת קודש, בבית הכנסת שלו, ופעמים הם דרשות למטרות מסויימות שדרש לפני כל קהל העיר, אם בעת צרה וצוקה, רעב ומצור, אם בעת שמחה, נישואין או מילה וכדומה. וכמובן לפטירה והספד, בבית הכנסת ובבית החיים. פועל יוצא שהשאיר אחריו רבינו מאות דרושים לכל עת וחפץ.

צדקה וגמ"ח

מלבד גדולתו של רבינו בתורה, ניכרה גדולתו גם במדות ומעשים. הוא תרם רבות מזמנו והונו לצדקה וגמילות חסד, והנהיג ואילף עדתו בדרך הנתינה ומעלתה.

בספריו אנו מוצאים דרושים רבים למעלת הצדקה וגמילות חסדים. בדרוש אחד, בספרו הנוכחי אליהו זוטא (עמ' צ'), נמצא רשום בראשו:

"דרוש שדרשתי ביום שבת קדש אחר מנחה סדר תרומה בקבוץ כל הקהל לתועלת תלמידי חכמים והעניים והאלמנות שלא גבו פרס הקבוע להם בכל ערב שבת קדש כנהוג, כמו חדש ימים, ונשארו ברעב ובצמא ובחוסר כל. ומה גם שהיה יוקר השער בעת ההיא, שהיתה החטה שוה סך עשר אוקיות מכ"ט למדה, ונדלדלו אנשי מעשה, ואין איש שם על לב, והיית ברחמי ראה את עניים, ונתן גשמי רצון ברכה ונדבה בליל שבת הנזכרת, שהוא יום רביעי לחדש אדר המהודר משנת רח"ם ארחמניו נאם ה' (תקנ"ג). ובראותי שאין דורש ואין מבקש, אמרתי עת לעשות לה' לדרוש ברבים, אולי יסירו את לב האבן מקרבם וירחמו על התלמידי חכמים והעניים, וכל המרחם ירחמו עליו מן השמים..."

בדרוש אחר למעלת הצדקה, בספרו קול אליהו (עמ' ר"ד), הוא כותב:

"דרוש שדרשתי ביום שבת קודש במנחה בסדר ואלה המשפטים, בבית הכנסת הגדול של החכם השלם החסיד הדיין המצויין כמה"ר יעקב אבן צור זצוק"ל, לעורר לבות בני אדם לפרנס תלמידי חכמים והעניים והאביונים, ששנה זאת שהיא שנת התק"מ ליצירה, היה רעב גדול בכל הארץ, ויוקר השער, ונמכרו החטים תשעה אוקיות וחצי עד עשרה אוקיות אלמוד, והיו נפוחי כפן, והרבה בעוונותינו הרבים החליפו טוב ברע".

מכל זה נראה גודל דאגתו של רבינו לעניים והאביונים, שנהג עמם מנהג אב רחמן, ודרש עבורם בעת הצורך, והרבה פעלים במעשיו והנהגותיו לצדקה וגמ"ח.

יסורין באהבה

רבינו, קנה את תורתו באף וחימה, צרות רבות סבבוהו, פטירת ילדיו ונכדיו ללא עת, פטירת אשתו חתניו וכלותיו, ואף על פי כן, לא התאונן על מר גורלו, אלא קיבל כל יסוריו באמונה.

אשתו מרת מרים, נפטרה בחיי בעלה בשנת התקל"ח²⁴, ובו בפרק נפטרה כלתו אשת

בנו²⁵. בניו רבי יהודה²⁶ ורבי יוסף²⁷, נפטרו בקיצור שנים בחייו. בתו בליידא נפטרה באותה שנה של פטירת בנו יוסף²⁸. בתו מרת זהרא, אשת ר' חיים קדוש, נפטרה בחיי בעלה ואביה בשנת התקמ"ח²⁹. נכדתו מרת רבקה, אשת ר' שלמה בוסידאן, נפטרה בחיי בעלה וזקינה בשנת התקמ"ד³⁰, והיתה נשואה רק ט"ז חדשים. משודך בתו, ותלמידו, ר' משה אלמושנינו, נפטר בחייו וחיי משודכתו³¹. חתנו ר' שמואל אבן דנאן, נפטר בחייו³².

ועל אף כל צרותיו ותלאותיו, עלה ונתעלה בהרצת התורה, ובגמ"ת, והעלה עמו את כל בני עירו במדות הבטחון והאמונה, ודרך קבלת היסורין באהבה.

חיבוריו

לפלא הוא שעל אף כל טרדותיו בענייני הציבור ובהנהגת העיר, ורובי הצרות שעברו על צוארו, הנחיל לנו רבינו ספרים רבים ויקרים. זאת עקב התמדתו בכתיבה, והשתדלותו להעלות על גבי ספר את דרושיו תשובותיו וחיידושו הנפלאים, בכל עת ורגע שמצאו פנוי לכך.

ואלו הם חיבוריו היקרים:

1. **ספר קול אליהו**. ספר זה הינו הראשון במעלה, ואולי אף בזמן, מחיבוריו של רבינו. הוא כולל דרושים נפלאים על סדר פרשיות התורה, ועל מאמרי האגדות הנקשרים אליה. ספר זה יצא לאור לראשונה מכת"י המחבר, בהוצאת "אהבת שלום" ירושלים, בשנת תשנ"ו.
2. **ספר אליהו זוטא**. הוא ספרינו הנוכחי.
3. **ספר נער בוכה**. דרושים להספד על הנפטרים בעיר פאס. החיבור נמצא בכתיבת יד המחבר, בגנזי ראש הישיבה שליט"א, וכולל קכה דף, במיספור המחבר.
4. **ספר אדרת אליהו**. דרושים קצרים על סדר פרשיות התורה. יצא לאור לראשונה מכת"י המחבר, בהוצאת "אהבת שלום" ירושלים, שנת תשנ"ז.
5. **ספר ליקוטי אליהו**. נכלל בסוף ספרינו הנוכחי.
6. **ספר שמו לחם**. חיידושים על התורה, חיברו רבינו בגיל י"ז שנה. ספר זה היה למראה עיני ר"י נאים, ונזכר בספרו מלכי רבנן (דף כא, א).
7. **תשובות ופסקים**. מן הידוע הוא שרבינו השאיר אחריו מאות תשובות ופסקים בד' חלקי השלחן-ערוך, ר"י נאים בספרו מלכי רבנן (חלק כבוד מלכים טז, ב) כותב: "פסקי דינים ושו"ת הרבה כרכים ומפוזרים בכל המערב, חיברם מו"ה אליהו הצרפתי זצ"ל ועדיין בכת"י". חלקם הקטן נדפסו בספרי רבני הדורות, ובספרי תלמידיו של רבינו. ורובם עדיין קיימים בכת"י המחבר, ובהעתקות שונות. מהם נדע על כמה קובצים: א) תשובות ר' אליהו הצרפתי, כת"י המחבר. מכיל 49 דף, ונוספו בו תשובות משאר חכמי הדור. כת"י בספריית ראש הישיבה שליט"א. ב) קובץ תשובות מרבינו ושאר גדולי הדור. במיספור המקורי מכיל

27 אדרת אליהו, עמי קמג'קמד.
 28 אדרת אליהו, שם.
 29 קול אליהו, עמי שב.
 30 קול אליהו, עמי צז.
 31 ראה לעיל הערה 21.
 32 נער בוכה, כת"י, דף נג ע"ב ואילך.

28 דרוש להספד אשתו וכלתו, נשא תלמידו של רבינו רבי שאול ישועה אביטבול, ונדפס בספרו אבני קדש, דרוש י' להספד.
 29 הספידו תלמידו של רבינו רבי שאול ישועה אביטבול, ונדפס בספרו אבני קדש, וראה להלן בפרק בניו.

למעלה מרכ"ז דף, רובו בכת"י המחבר. צילום נמצא תח"י. ג) שו"ת ופסקים. בגנזי אוקספורד בודלי מס' 845/3 ד) שו"ת דברי בתראי. ביניהם פסקים ותשובות מרבינו, כת"י פריס כ"ח מס' 337. ה) שו"ת ופסקים מחכמי פאס. ביניהם תשובות ופסקים מרבינו, מוסקבה, גינזבורג מס' 313/6. ו) דינים ומנהגים. אונברסיטת קולומביה מס' X893 M6846/7. ז) תקנות. נ.י. בהמ"ל מס' Mic.3141.

8. **ספר כד הקמח**. פירוש על הגדה של פסח. ב' דפים מחיבורו זה מצאנו בכת"י סינסינטי מס' 36, ונדפסו בספרינו הנוכחי, בסופו, בחלק "לקוטי בתר לקוטי".

9. **ספר למד מלמד**. חידושים על מסכתות הש"ס.

10. **אגרות ומכתבים**.

11. **פתגמים מליצות ומשלים**. כת"י נ.י. בהמ"ל מס' Benaim 74.

12. **שירים ופיוטים**, בכתובת יד רבינו. נזכר במלכי רבנן (דף יח, ג), שהיה תחת ידו, ובראשו כתוב: "פיוטים שהיו נוהגים לאומרם בבית הכנסת הי"ג שלנו שנחרבה בש' ח"ץ מאלף הששי, שהיה רעב חזק בעולם, לא תקום צרה פעמיים, והיו אומרים אותם במועדים לנשמת ולקדיש".

שבחיו מפי גדולים

החיד"א³³ כתב על רבינו: "והרב המובהק מר קשישא מוהר"ר אליהו הצרפתי ה' יאריך ימיו ושנותיו, אב"ד ור"מ בעיר גדולה לאלקים פיס יע"א, נכדו של מוהר"ר וידאל בעל צוף דבש, ויש לו יחס עד רבנו תם בן בתו של רש"י ז"ל. ושמעתי שהרב רבי אליהו נר"ו, הוא דור ט"ו לרבנו תם הידוע זיע"א, והרב אליהו הנזכר תלמיד מהרב המופלא חסידא קדישא כמוהר"ר חיים בן עטר ז"ל".

בשושלת היחוסין, של משפחות המגורשים המיוחסות, תואר רבינו: "ייסוד עולם המאור הגדול, מעוז ומגדול, רב משרשיא, אילן ששרשיו מרובים, דמי לבר אלהיו, אינו אלא שרף, סובר הרזים, גוזר ים החכמה לגזרים, שמו נודע בשערים, הרב המופלא וכבוד ה' מלא, איש אלקים קדוש הוא, נחל נובע מקור חכמה, מוציא לאור כל תעלומה, אבן הראשה, לכל דבר שבקדושה, נהורא דשמשא, רישא דעמיה, סבא דמשפטים, תנא דבי אליהו, מורינו ורבינו מוהר"ר אליהו זצוק"ל זיע"א... המכונה הצרפתי".

פטירתו

רבינו זכה לאריכות ימים ושנים, איתן על ממלכתו, ונפטר בהיותו בן תשעים ואחת שנה, "זקן ושבע ימים, זקן בתורה ובחכמה, וימיו טהורים וזכים, והיתה פטירתו בליל ששי בשבת, כחצות הלילה, ששה ועשרים יום לחודש אלול, משנת חמשת אלפים וחמש מאות וששים וחמש ליצירה (1805). והוא נולד בשנת אתה עת"ה ברוך ה' לפ"ק, ונמצא שהיו ימיו תשעים ואחת שנים, יחוד ידו"ד ואדנ"י כמנן אמן"³⁴.

עם פטירתו של רבינו ירד אבל כבד על כל קהל עדתו, הקרובים והרחוקים. והוא הוספד תמרורים, מפי כל גדולי הדור, בניו ותלמידיו. מקצת מהספדיו נותרו מודפסים בספרי תלמידיו, ורובם נשארו בכת"י חכמי הדור ההוא³⁵.

מקום קבורתו של רבינו, היה מוקד לעליה לרגל, ורבים נושעו בתפילותיהם על קברו,

33 דרוש לפטירתו בספר אבני קדש להר"י שאול ישועה אביטבול (דרוש י"ג להספד). ובאגרת יחס פאס הזכיר הספד בכת"י ר' דניאל בן צולטאן שדרש ביום העשירי

33 שם הגדולים, ערך ר' וידאל הצרפתי.
34 כן נמצא כתוב בכת"י בנו של רבינו בראש ספר אליהו זוטא כת"י, והובא באגרת יחס פאס.

שמקומו היה ידוע ומוכר לכל. לימים, בשנת התרמ"ח, כשפינו את בית הקברות הישן בפקודת השלטונות, העבירו את קברה של הצדקת סוליקא³⁶, על יד קברו של רבינו.

בניו

א. **רבי ישראל יעקב הצרפתי**. מו"ץ בפאס, ונתמנה לדיין העיר בחיי אביו. הוא זכה לתורה וגדולה במקום אחד, כי מלבד היותו מורה צדק, היה שר ושופט, ומרואי פני המלך, ועיי משרתו זאת פעל רבות לטובת אחיו היהודים. הוא זכה לאריכות ימים ושנים והגיע לגבורות. נפטר י"ב תשרי התקפ"ו.

ב. **רבי רפאל מנחם הצרפתי**. כיהן ברבנות העיר פאס, והיה שר וגדול ליהודים על פי דבר המלכות, כך שזכה גם הוא לתורה וגדולה, ובגדולה זכה עוד יותר מאתו. ומסופר עליו מעשה נסים שאירע בדידו, וזכות אבותיו הק' עמדה לו וניצל בנסי נסים³⁷. רבי רפאל האריך ימים אף הוא, ונפטר בשנת התר"ג.

ג. **רבי יוסף הצרפתי**. נפטר בחיי אביו בקיצור ימים ושנים ביום א' בשבת בבקר ג' ימים לכסלו שנת התק"ח. ובאותה שנה נפטרה גם בתו³⁸.

ד. **רבי יהודה הצרפתי**. נפטר בחיי אביו בקיצור ימים ושנים, בפאס, ביום ב' של ראש השנה, שנת התקס"א. והספידו מרה תלמידו של רבינו, רבי שאול ישועה אביטבול ז"ל, בספרו "אבני קודש", וכה דרש עליו:

"... ואנכי עמדתי מרעיד ואחז בשרי פלצות ורעדה, אצעק מכאב לב עלי לבי דוי כי גדל הכאב מאד וחיל כיולדה, לבי לבי אינו אלא שירף על מוקדה, וי דאזיל בלא זמניה גזע היחס והמעלה, חזקת בתי אבות על התורה ועל העבודה, גור אריה יהודה... יהודה יעלה גם עלה, לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו, לתורה ולתעודה וסלקן ליה למיתבא עילאה דקב"ה... ותהי זאת נחמתי לאדוני ר"ם סבא קדישא, מאן ספין כוותיה לאתפוס אדרא בישא, על מות לבן אבן הראשה, מה לי מיתת עצמו מה לי מיתת בנו שוין דא לדא, וזו היא שקשה קמי שמיא בשעה שבניהם של צדיקים מסתלקים בחיי אביהם כפלים מאביהם בצער פקודה...".

בראש ההספד רשם: "את זו דרשתי על פטירת הבן יקר, יניק וחכים, כהה"ר יהודה בן לאותו צדיק סבא קדישא משי"ח אליהו הצרפתי נר"ו".

ה. **מרת בליידא**, נפטרה בחיי אביה בערב ש"ק סמוך לחשכה ח' ימים לאדר ב' שנת התק"ח. ובאותה שנה נפטר אחיה רבי יוסף הנ"ל³⁹.

ו. **מרת זהרה**, נפטרה בחיי אביה ובעלה⁴⁰.

ת.נ.צ.ב.ה.

37 המעשה באריכות הובא בתולדות המחבר שהדפסנו בראש ספרו אדרת אליהו עמ' 24-25.
38 ראה אדרת אליהו עמ' מגר-קמד.
39 ראה הערה קודמת.
40 ראה קול אליהו עמ' שב.

משלשים יום "על מורינו סבא דמשפטים נר המערבי הרב הגדול חסידא קדישא לבני ישראל כמוהר"ר אליהו הצרפתי זצוק"ל בתשרי שנת תקס"ו לפ"ק בבית הכנסת הגדולה". וכמוהו רבים בכתבי יד.
36 מעשה צדקת זו תמצא בסו"ס מלכי רבנן באורך.

פרשת קדושים

[דרוש לפרשת קדושים]

דמעיקרא נמי שאמר וכל תלמיד חכם שאינו נוקם, היתה כוונתו שלא תהיה נקמתו על ידו אלא על ידי אחר, אלא ישתוק ואל ימנעהו מלנקום אלא יניחהו לנקום נקמתו, וזה דייק ממה שסיים בלשונו כנחש, ולא אפשר לאמר דעל נחש הקדמון שגרם מיתה לעולם עליו הכתוב אומר [בראשית ג' ט"ז] ואיבה אשית וגו', אלא על כל הנחשים שהם צאצאיו וצאצאי צאצאיו. ודוגמא לזה הוא כמו שפירש רש"י ז"ל כמה שאמר התלמוד לעולם דנקיט בלביה, הוא לא ינקום ואחר הבא לנקום נקמתו ישתוק ויניחהו לנקום נקמתו ואל יעכבהו מלנקום נקמתו, משום דצערא דגופא לא ניתן למחילה. ולזה לא אמר אלא, דאין כאן סתירת הקודם, דלזה נתכוון מקודם וכמו שביארנו ודוק. כה דברי המחבר הקטון אליהו הצרפתי סי"ט.

ומה שאמרו ההוא בממון, היינו כמה שאמרו רבותינו ז"ל [יומא סג] והביאה רש"י ז"ל בחומש פרשת קדושים זה לשונו, לא תקום, אמר לו השאילני מגלך, אמר לו לאו, למחר אמר לו השאילני קרדומך, אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני, זו היא נקימה. ואיזו היא נטירה, אמר לו השאילני את קרדומך, אמר לו לאו, למחר אמר לו השאילני מגלך, אמר לו הא לך ואיני כמותך, זו היא נטירה, שנוטר האיבה בלבו אעפ"י שאינו נוקם, ע"כ. אבל אם גזלו ממון המעט הוא אם רב, לא איירי ביה תלמודא, דבזה ודאי כולי עלמא מודו דיכול להוציא בלעו מפיו בכל כחו ובכל אופן שיהיה.

ומה שאמרו והדר פריך והאמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו כל פשעיו, ברור דרבא איירי בצערא דגופא כסברת התלמוד, ממה שסיים [ראש השנה י"ז ע"א] שנאמר [מכה ד' י"ח] נושא עון וגו', למי נושא עון למי שעובר על פשע, והעון הוא צערא דגופא שנאמר [שמואל"א ב' ו'] מוריד שאול וגו'. ועיקר קושייתו ממה שאמר המעביר על מדותיו, שמדתו היא הראויה לנקום כנחש, דלדעת רש"י ז"ל פירוש דנקיט בלביה אם בא אחר לנקום נקמתו

מסכת יומא בפרק שני [דף כ"ב ע"ב] מפני מה נענש שאול, מפני שמחל על כבודו, וכל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו תלמיד חכם. ופריך והכתיב [ויקרא י"ט י"ח] לא תקום ולא תטור, ומשני ההוא בממון. והדר פריך וצערא דגופא לא, והתניא הנעלבים ואינן עולבין וכו', לעולם דנקיט בלביה, ופירש רש"י ז"ל ואם בא אחר לנקום נקמתו ישתוק ע"כ. והריטב"א ז"ל פירש וזה לשונו, הוא אינו עושה מעשה נקמה ונטירה אלא מניח עלבונו למקום, ע"כ. והדר פריך והאמר רבא המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו, דמפייסי ליה ומפייסי, ופירש רש"י ז"ל דמפייסו ליה לבקש מחילה ע"כ. וכתב הריטב"א וקשיא לי הא דאמרין בפרק כל כתבי [שבת קי"ט ע"א] תיתי לי דלא מזיגנא רישא אבי סדיא עד דמחילנא לכל מאן דמצער לי, היכי דמי אי דלא מפייסי ליה הרי הוא עושה שלא כרין כשאינו נוקם ונוטר כנחש, ואי מפייסי ליה לא שייך לומר לא שדינא רישא אבי סדיא, ועוד דא"כ מאי רבותיה. ויש לומר דלעולם לא מפייסי ליה, והא דהכא במילי דשמיא, וההיא דהתם בצערא דמצערי ליה שלא על מילי דשמיא עכ"ל. והרמב"ם ז"ל סוף הלכות תלמוד תורה חילק בין צנעה לפרהסיא בהלכות תלמוד תורה [פ"ו הי"ג] ז"ל, כמה דברים אמורים כשביזהו בסתר, אבל אם בזוהו בפרהסיא אסור לו למחול על כבודו, ואם מחל נענש, שהוא בזוי תורה ע"כ, לפי מה שכתב הכסף משנה שם ע"כ.

ונראה לכאורה כשתירץ תלמודא [יומא סג] לעולם דנקיט בלביה, הרי סתר הקודם מה שאמר וכל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר וכו', דמשמע שתהיה הנקמה על ידו ולא ע"י זולת, דאם לא כן אינו תלמיד חכם, וא"כ קשיא לן הוה ליה למימר אלא דנקיט בלביה, דלשון אלא הוא סותר הקודם, ומדלא אמר אלא, נראה דלא סתר הקודם, דמשמע מהקודם דלא הוי תלמיד חכם אלא אם תהיה הנקמה על ידו וא"כ לכאורה קשיא רישא אסיפא. ויש לומר

וההיא דהכא דבעינן לבקש ממנו מחילה דאיפייסו ליה ואיפייס, דציערוהו במידי דשמיא, וההיא דפרק כל כתבי דצערו שלא במידי דשמיא.

ואחר המחילה מכבוד תורתו, דנראה דמוכח מהגמרא שהיא הפך מתירוצו, דמשמע דאפילו בצערא דגופא שלא במילי דשמיא צריך דמפייסו ליה ומפייס, ממה (שכתב) [שאמר] וצערא דגופא לא, והתניא הנעלבין ואינן עולבין וכו', דוצערא דגופא סתם קתני, דבין בין משמע צערא דגופא איך שיהיה. ותו מהברייתא מוכח טפי הנעלבין וכו' שומעין חרפתן וכו', אטו לא מיקרי חרפתן אלא במילי דשמיא, ואדרבא דייקא חרפתן בכינוי למה שנוגע לגופו וצער המגיע מאותה חרפה, דזה הכל מהרגש הגוף, ומי יאמין שאינו מרגיש אלא בחרפה דמילי [דשמיא]. ותו דמה שאמר תיתי לי דלא מזיגנא רישא אבי סדיא עד דמחילנא לכל מאן דמצער לי ע"כ, מהלשון משמע דבכל לילה היה אומר תיתי לי, וא"כ אם נאמר שהיו מצערין אותו לגופו צער הנודע, והיה מגיע ונמשך לו בכל יום ויום, מי יכול לסבול זה הצער שבכל יום ויום עד דיימא בכל לילה ולילה מחילנא לכל מאן דמצערין לי, לא יאמן כי יסופר, ועל צער כזה היאך יאמר דלא בעי לאיפיוסי ליה ואיפייס.

אלא ודאי תלמוד דידן לא שאני ליה בצערא דגופא בין דמילי דשמיא בין דלאו דמילי דשמיא, וההיא דפרק כל כתבי איירי בהיזק נסתר ונעלם, דמסתמא הם המדברים בחכם גדול, ע"י שהוא דן ומומחה לרבים שמחייב לזה ומזכה לזה, ולפעמים כדי לאפרושי מאיסור עבירה מכה לזה ורודה לזה, ומעניש אותם לאפרושי מאיסורא, דסתמו כפירושו שהם מצערין אותו בשוט לשונם בגאווה וכו', ודייק מה שאמר לכל מאן דמצערין לי, דמשמע מזה הלשון הכללי שלא נודע לו ביחוד מי הוא המצער אותו ביחוד, ולא משכחת לה אלא כדאמרן כי רבים הם למיחייב בדין, וההיא גופיה יראה שהיא מדת חסידות, כדי שלא יקנן מכת מספרי לשון הרע. ומה שאמר הריטב"א ז"ל אהאי דפרק כל כתבי, תיתי לי דלא מזיגנא רישא וכו', במה שתירץ והכא במילי דשמיא וכו', פירוש הא דאמרן הכא אסור למחול

ניחננו ואל יעכב על ידו, ולדעת הריטב"א מניח עלבוננו למקום, וזה שמעביר על מדותיו הוא צריך לעכב על יד האחר הבא לנקום נקמתו לדעת רש"י, או לדעת הריטב"א גם לא יניח עלבוננו למקום. ולזה פריך והיכי אמרת לעולם דנקיט בליביה א'נומתרין על זה דמפייסו ליה ומפייס, דרוצה לומר הא דמתרין הש"ס ההוא בממון, לא תידוק מינה דבממון הוא דקפיד קרא ובעי מחילה ולא כן בצערא דגופא, אלא הכוונה דההוא בממון הוא דבעי השבה שנאמר [ויקרא ה' כ"ג] והשיב את הגזלה וזו היא מחילתו, אבל בצערא דגופא דלא שייך השבת ממון, בעי בקשת מחילה. וההיא דשאל דמחל על כבודו, איירי בצערא דגופא. ובזה ניחא דעת המקשן, וצערא דגופא לא ודור"ק, נאום המחבר. דמפייסו ליה ומפייס, ולכאורה נראה דהוה סגי במה שאמר דמפייס ליה, אבל נראה לומר שבא לומר שיהיה הפיוס שיעור מספיק כראוי כדי שיתפייס, שלא יהיה בדרך אקראי, גם אם היה הביזוי בגלוי לא יעשה הפיוס בסתר, דבזה לא יתפייס. ואפשר זו היא כוונת רש"י ז"ל שפירש וזה לשוננו, דמפייס ליה לבקש מחילה ע"כ. הכוונה, יעשה אופן הראוי בעינין שימחול לו בלב שלם, ולא ישאר בלבו עליו שום טינא.

עוד יש לומר שכוונתו לומר שלא יפייס בדרך גאווה וכו', אלא כדין מחילה בהכנעה ובשפלות רוח, ויאמר נעניתי לך מחול לי. ועוד לו יחפש ויבקש על שלש שורות של אנשים של צורה, ויאמר לו חטאתי וישר העויתי, ואז יתום לבבו וימחול לו [עיי' רמב"ם הלכות תשובה פ"ב ה"ה]. ולזה דייק מ"ש ויבקש וכו', ולפי זה הכי קאמר רבא כל המעביר על מדותיו בצערא דגופא ולא נקיט בלביה, למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, על ידי שבקשו ממנו מחילה ומחל מעבירין ממנו כל פשעיו.

והנה הריטב"א ז"ל הקשה על מה שתירץ התלמוד דמפייסו ליה ומפייס, מההיא דפרק כל כתבי תיתי לי דלא מזיגנא רישא אבי סדיא עד דמחילנא לכל מאן דמצערנא לי, ופירש היכי דמי אי דמפייסו ליה לא שייך לומר לא שדינא רישא וכו', ועוד מאי רבותיה. ותירץ לעולם בדלא איפייסו ליה,

יתברך, לכן נקראו הנעלבים ואוהביו בדיוק, גם השי"ת ינקום נקמת הנעלבים מהעולבים אותם, כמו שנקם מהשמש שהיא נענשת שבכל יום יורה בהם חצים וחניתות כצאת השמש בגבורתו, ומתחלה זרק בהם חניתות וחצים, הכי נמי השי"ת ינקום נקמת הנעלבים מהעולבים, והנקמה תהיה תמידית תחלה וסוף כשמש. ואתיא כדעת הריטב"א [יומא כ"ב ע"ב] דפירש לעולם דנקיט בלביה, היינו השי"ת הוא דינקום נקמתיה, ודייק לעולם, לומר דלעולם נמשכת נקמתו בתמידות כמו השמש, דחביב לפניו יתברך זה הנעלב דשומע חרפתו ואינו משיב ביותר, עד שדימה הנעלב לקונו כביכול.

ועוד יש להשיב למה לא אמר אלא לעולם דנקיט בלביה, דנראה דסותר הקודם, דרש"י פירש [שם כ"ג ע"א] כל תלמיד חכם שאינו נוקם נקמתו, ונוטר איבה כנחש בלבו ע"כ, ובמסקנא אינו אומר כי אם דנקיט בלביה. ויש לומר משום דמה שאמר לעולם דנקיט בלביה, איכא בהדה נקמה, דלרש"י ז"ל דאם בא אחד לנקום, ישתוק ואל ימנעהו, ולדעת הריטב"א ז"ל השי"ת הוא שינקום מהעולב. הרי מה שאמר מתחלה כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר, הרי איכא גם למסקנא, ולכך לא אמר אלא לעולם וכו', שהרי לא סתר הקודם. ואע"ג דמשמע מסוף דבריו כמה שאמר ופירש"י כמה שהוסיף נקמתו דשמעין מינה שתלמיד חכם נוקם בידו, והכא אמרינן ע"י השי"ת או ע"י אחרים, למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, אין קפידא בזה כל כך, דסוף סוף האיכא נקימה ונטירה במסקנא כדמעיקרא.

ולפי זה השתא דמדמינן העולב לעליבת השמש שנקמתו תמידית, אתי שפיר מה שאמרו כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש וכו', ירצה אע"ג שתבא נקמה לעולב, יהיה נוטר עליו איבה כדי שתבא עליו פורענות אחרת, כי בתמידות תע"ק [תבא עליו קללה] כי כבוד תורה לא ניתן למחילה. ונראה דטעמא דשאל המלך דנענש על שמחל על כבודו, היינו על כבוד תורה דידיה, שהרי בתחלת מלכותו עדיין לא עשה נימוסי מלכותו ולא עשה שום תשועה בישראל, אלא תכף שנמשח למלך כתיב בשמואל א' (י' כ"ז) ובני בליעל אמרו מה יושענו זה ויבזוהו [וכו'] ויהי כמחריש, ואח"כ עשה תשועה שהפיל ועשה נקמה בנחש העמוני כמו שכתוב לשם, וכתוב [שם י"א י"ב] ויאמר העם

פייסי ליה ומפייס, לעולם נקיט בלביה במילי א איירי, וההיא דכל כתבי דלא מזיגנא רישאי דיא עד דמחילנא לכל מאן דמצערן לי, איירי דידיה, דשרי ליה למחול אע"ג דלא פייסוהו, י מילי דשמיא הוי ביזוי תורה, דומיא דשאל ל על כבודו שהוא כבוד המקום ברוך הוא.

* * *

נ"ל לפרש פירוש שני במה שאמר הש"ס [יומא כ"ג ע"א] דאיפייסו ליה ומפייס, ולדקדק ואמר הש"ס [שם] וצערא דגופא לא, והתניא בין ואינן עולבין שומעין חרפתן ואינן משיבין מאהבה ושמחין ביסורין עליהן הכתוב אומר [שם ה' ל"א] ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. לדקדק מנא ליה לתנא דברייתא דהאי קרא בעולב ונעלב. גם לדקדק מה שאמר רש"י מפייסו ליה לבקש מחילה ע"כ, דמאי קא צ"ל, פשיטא דזה החוטא בא לבקש מתלמיד מחילה, דעל זה בא לפייס. ותו הוה ליה למימר וול לו, ולשון זה לבקש מחילה אינו מוכן.

ויקרא קושיא ראשונה דמנא ליה לתנא דאיירי קרא בעולב ונעלב, יובן במה שאמרו ת נדרים פרק אין בין המודר [ל"ט ע"ב], דרש זאי דכתיב [חבקוק ג' י"א] שמש ירח עמד זבולה, ירח זבול מאי בעו הכא, והא ברקיע הם, מלמד שעלו שמש ירח מרקיע לזבול, אמרו רבננו של עולם, אם אתה עושה דין לכן עמרם איריס, ואם לאו אין אנו מאירים. באותה שעה בהם חצים וחניתות, אמר להם בכל יום ימים לכם ואתם מאירים, בכבודי לא מחיתם בשר ודם מחיתם, וככל יום ויום יורה בהם וחניתות [ומאירים], שנאמר [שם] לאור חציך עכ"ל. וא"כ קרא ואוהביו כצאת השמש תו, דרשוהו רבותינו ז"ל על השמש שהיתה במה שאמר לה השי"ת בכל יום משתחיים אתם מאירים בכבודי לא מחיתם בכבוד בשר חיתם, ובכל יום ויום יורה בהם חצים וחניתות, תנא דברייתא ואוהביו על הנעלבים, ודייק יו בכינוי, שהם עושים רצונו יתברך והם עשו יתברך שמו כמוהו, כביכול שהוא נעלב וש שבכל יום משתחיים להם ולא מיחו בכבודו

לפרש ומפייס, לא איירי אלא באדם שצריך להעביר על מדותיו כדי שימחלו לו פשעיו, דהשתא הוא מפייס מפשעיו, לאפוקי תלמיד חכם דאין לו פשעים ומרדים, דהצדיק אפשר יעבור על השוגג כמו שאמר הכתוב [קהלת ז' כ'] אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, דו"ק. כה דברי המחבר אליהו הצרפתי סי"ט.

* * *

לא תלך רכיל וגו' לא תעמוד על דם רעך לא תשנא את אחיך וגו' (י"ט ט"ד י"ז). לדקדק דלא אמר ולא תלך וגו' הואיל והוא ענין בפני עצמו. גם אומרו לא תעמוד לא תשנא ולא אמר בשניהם ולא בוא"ו. לכן נראה לומר דחזור על האמור לעיל מניה [שם ט"ז] בצדק תשפט עמיתך, כשהדיין דן העשיר כמו שאמר הכתוב ולא תהדר פני גדול, ויחייבו כדן וכהלכה, הוא מבקש עליו תואנה, ומזה נמשך לעשיר לא תלך רכיל, יאמר עליו לשון הרע, כמו שפירש רש"י ז"ל שכל מספרי לשון הרע הולכים בבתי רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע, ולהיות שנמשך מהקודם לכך אמר לא בלא וא"ו. ולפי שזה העשיר נקיט בליביה על הדיין, הרי הוא מוסיף ברשעו ועובר על לא תעמוד על דם רעך, שרוצה לראות בהעדר הצלתו כגון טובע בנהר, וגייס או לסטים באים עליו, ולא עוד אלא יגרה בו את הדוב ואת הארי יהיה מסור לאילי הארץ. ולזה אמר אני ה', נאמן ליפרע מהעשיר, ונאמן לשלם שכר לדיין דקיים בצדק תשפט, ולזה מזהיר את העשיר ואומר לו, הסיר האיבה מלבך שהיא שורש פורה ראש ולענה, והיא הגורמת לך לדבר לשון הרע בדיין ולגרום לו מיתה בר מינן, לכן לא תשנא את אחיך בלבבך, אעיקרא דשנאה פירכא.

ומה שאמר הוכח תוכיח את עמיתך, חוזר לדיין, לומר שיוכיח לעשיר בלשון רכה שיחזור בו, ולא יגרום לך שום צערא דגופא, והיינו ולא תשא עליו חטא, כמו שאמרו ז"ל [עין בבא מציעא נ"ח ע"ב] לא תלבין פניו ברבים. ולפי דרכנו יאמר, הוכיחו כדברים רכים, שאם תדבר אתו קשות הרי הוא מוסיף על חטאתו פשע. ומה שאמר לא תקם ולא תטר היינו בממון, וכמו שפירשנו לעיל בביאור המאמר. ואומרו ואהבת לרעך כמוך, נראה לי לפרשה

אל שמואל, מי האומר שאול ימלוך עלינו תנו האנשים ונמיתם. הא ודאי מה שאמר ויבוהוהו הוי כבוד תורה, ובכבוד תורה אסור למחול, כדאמרן לעולם דנקיט בליביה. ותדע שהרי נאמר לשם [שם י"ד] ויאמר שמואל אל (שאול) [העם] לכו ונלכה הגלגל ונחדש שם המלוכה, ופירש רש"י ז"ל לפי שבראשונה היו עוררים על הדבר, ועתה נתרצו כולם, ע"כ. אלמא לאו דוקא, ובני בליעל אמרו מה יושיענו זה ויבוהוהו, דמשמע קצת מהעם כמו שלשה או ארבעה בני אדם, והרי משמע מדברי רש"י שרבים היו מערערים, לכך הוצרך לומר ונחדש שם המלוכה, ואמאי קרי להו להנך ובני בליעל יותר משאר העם דהיו אומרים כמו אלה, אלא שמע מינה דהני נגעו בכבוד תורה, ולכך קראם בני בליעל. וכן נראה מדאסמכינהו להני שתי מימרות הש"ס אהדדי, שכתב מפני מה נענש שאול, וכן גבי כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר וכו', לומר דשאול ג"כ הוא בכלל כל תלמיד חכם וכו'. וזה לשונם בפרק שני דיומא דף (מ"ג) [כ"ב] ע"ב, אמר רב יהודה אמר רב מפני מה נענש שאול, מפני שמחל על כבודו וכו'. ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר וכו'. שהפסיק בין שתי המימרות שהם משום רבי שמעון בן יהוצדק במימרת אמר רב יהודה אמר שמואל מפני מה נענש שאול מפני שמחל על כבודו, כדי לסומכה למימרת כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר וכו', אלמא מה שמחל על כבודו היינו כבוד תורה, וראיתי במפרשים מפרשי מימרות אלו שעשאום מימרא אחת לשניהם כמו שכתבנו הגירסא בתחלת דרוש.

ענך ראיתי לפרש מה שהקשה הש"ס, והאמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו, ותירץ דמפייסו ליה ומפייס. והוא דהמקשן סלקא דעתיה דמה שאמרו כל המעביר על מדותיו וכו', דאף תלמיד חכם צריך למחול על כבוד תורה, ואמאי קאמרת לעולם דנקיט בליביה, ותירץ דמפייסי ליה ומפייס, דמפייס ליה בדבר דמצי מחיל, לאפוקי כבוד תורה לא מצי מחיל ולא מצי מפייס, ולעולם נקיט בליביה. ויש לומר דרש"י איכוין לה במה שפירש דמפייסי ליה לבקש מחילה, ירצה דלא איירי מה שאמר דמפייסי ליה, לא איירי אלא במי שמבקש להיות לו מחילה על כל פשעיו, לאפוקי תלמיד חכם דלא שייך ביה פשעים ומרדים. ולפי זה צריך

ה', נאמן ליפרע מזה שגרם צערא דגופא לחבירו, ויבא על נכון למה שפירש הריטב"א ז"ל, לעולם דנקיט בלביה שמניח עלבוננו למקום, והוא אני ה', נאמן ליפרע כמו שקבל עליו המצטער. או אני ה', שיגרה בו אדם אחר לנקום נקמתו ממנו, לפירוש רש"י ז"ל.

בצערא דגופא, ויהיה כמוך כמו שדרשו רבותינו ז"ל [בראשית רבה צ"ג ו'] כי כמוך כפרעה [בראשית מ"ד י"ח], סופך ללקות עליו וכו', או אם תקניטני אהרוג אותך וכו' והיינו שלא תגרום לו צערא דגופא, וכמו שאמרו ז"ל [שבת ל"א ע"א] מאן דסני לך לחברך לא תעביד, וזה כלל גדול בתורה. ומה שאמר אני

פרשת בהר

האכילה שאכל, ולא עם הלוקח שני, ולא פוקי לוקח ראשון שהוא מוכר שני וק"ל.
 תן אומרו גואלו הקרוב אליו, הכפל גואלו הקרוב, די בחדא מינייהו. תו אומרו וגאל את ממכר אחיו, הא אמרת אפילו קרוב ולא יהיה אחיו, ואיש כי לא יהיה לו גואל, אפשר יש לך אדם מישראל שאין לו גואלים, וכן תמה רש"י ז"ל בחומש, ותירץ אלא גואל שיוכל לגאול ממכרו, ע"כ. תו אומרו ושב לאחוזתו, היה לו [לומר] לאשר מכר לו.
 ומקודם שאפרש הפסוקים נבין פסוקי רות נ"ד א"ד, ובעז עלה השער וישב שם והנה הגואל עובר אשר דבר בעז ויאמר סורה שבה פה פלוני אלמוני ויסר וישב, ויקח עשרה אנשים מזקני העיר וכו', ויאמר לגואל חלקת השדה אשר לאחינו לאילמלך מכרה נעמי השבה משדה מואב, ואני אמרתי אגלה אונך לאמר קנה נגד היושבים ונגד זקני עמי אם תגאל גאל ואם לא יגאל הגידה לי ואדעה כי אין זולתך לגאול ואנכי אחריך ויאמר אנכי אגאל. והנה נתחבטו המפרשים, דלמה לא אמר קרא ואם לא תגאל לשון נכח, כמו שאמר תחלה אם תגאל גאל, אלא אמר בלשון נסתר ואם לא יגאל. וכל אחד לדרכו פנה, ובס"ד גם אני אענה חלקי לפרש מה שהורוני מן השמים. תו אומרו הגידה לי, מה חידוש יש בתשובת פלוני אלמוני עד שהוצרך לומר לשון הגדה המורה על דבר חדש. ועוד קשה אומרו ואדעה כי אין זולתך לגאול ואנכי אחריך, דמשמע צריך ידיעה מתודשת לזה דאין זולת פלוני אלמוני לגאול, ובעז הוא גואל שני אם לא יגאל טוב, ואין זה דבר שצריך ידיעה, כי זה

כי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו ובא גאלו הקרוב אליו וגאל את ממכר אחיו, ואיש כי לא יהיה לו גואל וגו', והשיב את העודף לאיש אשר מכר לו (כ"ה כ"ה"כ"ז). ופירש רש"י ז"ל המוכר הזה שבא לגואלה. ולכאורה נראה דאינו במובן, דמשמע דמחזירין העודף למוכר, ואינו כן, דהמוכר הוא דצריך להשיב העודף ללוקח. והרא"ם ז"ל פירש דברי רש"י על נכון וזה לשונו, לא הלוקח הראשון שמכרה לשני שגם הוא נקרא מוכר, אלא המוכר שבא לגואלה שהוא בעל השדה דעליה קאי, שהלוקח ממנו הוא הלוקח הראשון, ובא לומר לך שבעל השדה שבא לגואלה מחשב עם הלוקח הראשון כמה שנים היו משמכרה לה עד היובל וכמה מכרה לו, ומשיב לו את העודף בדמי הלוקח על האכילה כדלעיל, אבל אינו מחשב עם הלוקח השני שקנאה מיד, כדתניא בתורת כהנים [בהר פק ה'] והשיב את העודף לאיש אשר מכר לו, מניין אתה אומר אם מכרה לו לראשון במנה, ומכרה הראשון לשני במאתיים, שאינו מחשב אלא עם הראשון, [תלמוד לומר] לאיש אשר מכר לו. פירוש מניין שאינו מחשב המוכר שבא לגואלה עם הלוקח השני שהיא בידו עכשו בעת הגאולה דזבנה במאתים, אלא עם הלוקח הראשון דזבנה במנה, ומהדר לה כפי חשבון דמנה, תלמוד לומר (לאשר) [לאיש אשר] מכר לו, שהוא הלוקח הראשון דזבין ליה מוכר במכר וכו', יעויין שם. והשתא נתחוורו דברי רבינו שלמה מאור הגולה ז"ל, שפירש לאיש אשר מכר לו, המוכר הזה שבא לגואלה שמכר ללוקח ראשון, דמהדר ליה לפי חשבון מכר עם

לקיאה ונלייה

א ר ח מ י ש ר י ם

הוא פסקי וסידור הלכות, ממקרא ודברי חכמינו נסמכות, נשאבות
ממקורי אלו הבארות, מוצאיהם מצוינות והוראותיהם מבוארות.

אשר הכינתי

לחשיוד הרעות, ולהטיב המדות

אני הקטן מנחם ב"ה אברהם וללחיה טרייש

פקוד על משמרת הרבנות

בקק זולצבורג והגליל

נדפס בדפוס יהואל ברויל

מ נ צ א

במה תרל"ח לפ"ק

מהדורה שלישית

פעיה"ק ירושלים תובב"א

שנת תשכ"ט לפ"ק